

Е. М. Піскова, Л. Д. Федорова

Музейна справа

МУЗЕЙНА СПРАВА – галузь культури, основним змістом діяльності якої є комплектування, облік, зберігання, вивчення та використання музеями культурних цінностей країни. Має декілька напрямів: музейна політика – музейне законодавство, музейне будівництво, організація упр. музеями; музеєзнавство – наук. дисципліна, що вивчає закономірності виникнення та розвитку музеїв, соц. функції цих закладів, форми й засоби їхньої реалізації на різних етапах істор. розвитку; музейна практика – фонд., експозиц., просвітн. та ін. види діяльності музеїв. Початки колекціонування унікал. і рідкіс. речей в Україні сягають часів Київ. Русі, коли при церквах та монастирях, у маєтках представників світської й духов. влади, аристократії почали накопичуватися перші збірки пам'яток. Відомі також приватні зібрання пізнішого часу, якими володіли укр. гетьмани, козац. старшина, заможні верстви населення. Становлення музейництва (у світі загалом і в Україні зокрема) зумовлено об'єктив. соц. потребою в створенні інституцій поліфункціон. характеру з метою нагромадження, збереження, дослідж. і популяризації культур. надбань, організації краєзн. руху на місцях. Перші музеї з'явилися на укр. землях у 19 ст. завдяки переважно приват. ініціативі окремих осіб та числен. наук., культ.-осв., церк. т-в, комітетів, комісій, навч. закладів, органів місц. самоврядування, у віданні яких вони перебували. Серед них – кабінети рідкіс. речей при Чорномор. гідрогр. депо в Миколаєві (1803) та при Харків. університеті (1807). Найвідомішими власниками приват. музеїв і зібрань музей. значення в 19 – на поч. 20 ст. були О. Бобринський, Т. Легоцький, А. Петрушевич, О. Поль, К. Скаржинська, В. Тарновський, Б. і В. Ханенки, Ф. Штейнгель, Андрей Шептицький, родини Шодуарів, Терещенків, Оссолінських, князів Любомирських та ін. Знач. популярністю користувалися музеї навч. закладів: Університету св. Володимира в Києві (див. Музеї Університету святого Володимира в Києві), Новорос. університету в Одесі, Харків., Львів., Чернів. університетів, Церк.-археол. музей при Київ. духов. академії, а також при реал. і комерц. училищах, Вищих жіні. курсах тощо. Найвідоміші музеї наук. й культ.-осв. т-в і губерн. учених архів. комісій – Одеського товариства історії та старожитностей Музей, музеї НТШ (Львів; див. Народознавства Інститут НАНУ), Харків. істор.-філол. товариства, Товариства дослідників Волині (Житомир), УНТ (Київ), Київський воєнно-історичний музей, Подільський музей Товариства «Народна школа», Таврій. і Черніг. губерн. вчених архів. комісій та ін. Помітну роль у розвитку музейництва відігравали музеї губерн. земств,

зокрема Полтав., Таврій., Херсон.; Музей українських старожитностей ім. В. Тарновського Чернігівського губернського земства; музеї органів місц. самоврядування – Істор. музей і Нац. музей ім. короля Яна III у Львові (див. Львівський історичний музей), Харків. міський худож.-пром. музей тощо. Окрему групу становили церк. музеї, що діяли переважно при братствах, єпархіях, церк. товариствах і комітетах: Давньосховище Свято-Володимир. православ. братства (м. Володимир-Волинський, нині Волин. обл.), Волин. (Житомир) і Полтав. єпархіал. давньосховища, Черніг. єпархіал. сховище старожитностей, Харків. єпархіал. церк.-археол. музей, Музей Ставропігійського інституту у Львові і Церк. музей (Львів), Давньосховище Поділ. єпархіал. істор.-статист. комітету (м. Кам'янець-Подільський, нині Хмельн. обл.) тощо. На поч. 20 ст. музейна мережа охоплювала всі регіони України. Найзначніша її частина була зосереджена у великих містах – Києві, Львові, Одесі, Харкові, Чернігові. У цей період почала оформлюватися профіл. спеціалізація музей. закладів за зміст.-темат. характером збірок – археол., істор., етногр., художні, природн., комплексні тощо. З'явились і перші мемор. музеї, зокрема М. Гоголя – при Ніжин. істор.-філол. інституті (нині Черніг. обл.), П. Куліша – на х. Мотронівка (нині у складі с. Оленівка Борзнян. р-ну Черніг. обл.; див. «Ганнина пустинь» Чернігівський обласний історико-меморіальний музей-заповідник П. Куліша), Т. Шевченка – побл. могили в м. Канів (нині Черкас. обл.; див. Шевченківський національний заповідник), А. Чехова – у м. Ялта (нині АР Крим; див. Чехова А. Будинок-музей) і Харкові. Загалом на поч. 20 ст. на укр. землях діяло понад 140 музеїв і закладів музей. типу. Зі встановленням рад. влади всі музеї націоналізовано, до них передано конфісков. приватні збірки, майно церков і монастирів. У 1920-х рр. спостерігалася тенденція до заснування музеїв нац. значення, а також наук. й регіон., що збіглося із заг. укр. культур. піднесенням. У Києві створ. Укр. геол. музей (нині в складі Національного науково-природничого музею НАНУ), Всеукр. істор. музей ім. Т. Шевченка (нині Історії України Національний музей), Всеукраїнський музей-городок в Києво-Печер. лаврі, Музей (Кабінет) антропології та етнології ім. Хв. Вовка при ВУАН і Музей мистецтв ВУАН (на основі зібрання подружжя Ханенків; нині Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків Національний); у Житомирі – Волинський науково-дослідний музей (нині Житомирський обласний краєзнавчий музей), у Харкові – Музей Слобід. України ім. Г. Сковороди (нині Харківський історичний музей ім. М. Сумцова), в Одесі – «Степова Україна» Музей, у Сімферополі – Центр. музей Тавриди (див. Кримський республіканський заклад «Центральний музей Тавриди»). Зростала мережа музеїв революції та краєзнавчих. У 1930-х рр. музейні заклади реорганізовано з метою перетворення їх на ідеол. установи, осн. завдання яких – популяризація ідей більшов. партії та переваг соціаліст. ладу. З експозицій вилучали укр. матеріали, велику кількість фахівців М. с. репресовано. Під час 2-ї світової війни музейні збірки зазнали знач. втрат у ході евакуації та внаслідок вивезення їхніх колекцій до Німеччини. Після її закін. сформовано розгалужену музейну мережу, що включала держ. музеї, підпорядк. переважно Мін-ву культури УРСР, АН УРСР, окремим відомствам і товариствам, та музеї на громад. засадах (кращим із них надавали статус

«народних»). За профіл. спрямуванням мережа була досить розгалуженою, у кожній профіл. групі визначався провід. музей, що виконував наук.-метод. функції. Характерна риса музей. будівництва цього періоду – поширення музеїв В. Леніна, істор.-рев., істор.-парт., історії комсомолу. Від 1960-х рр. розбудовували мережу етногр. музеїв (нар. архітектури та побуту, музеї-заповідники тощо). Із відновленням незалежності України 1991 розпочався новий етап в історії музейництва. У процесі реорганізації майже зникли заклади, присвяч. історії партії і комсомолу, більшов. перевороту 1917. Натомість виникли музеї з історії Визв. змагань 1917–21, присвяч. укр. нац. руху, ОУН, УПА (як заг.-істор., так і мемор. – персон. та моногр.). Від 1990-х рр. 28-ми провід. музеям і заповідникам надано статус «національних». Серед них – Історії України Національний музей, Художній музей України Національний, Шевченка Т. Національний музей, Літератури України Національний музей, «Історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років Національний музей» Меморіальний комплекс, Медицини України Національний музей, Нац. наук.-природн. музей України НАНУ, «Софія Київська» Національний заповідник, Києво-Печерський історико-культурний заповідник Національний, «Хортиця» Національний заповідник, «Херсонес Таврійський» Національний заповідник. 1995 ВР України ухвалила перший в історії держави Закон України «Про музеї та музейну справу». За даними Міністерства культури України, станом на 2018 музейна мережа України нарах. 2,5 тис. музеїв, заповідників, закладів музей. типу всіх форм власності та підпорядкування. Це держ. і комунал. музеї, музейні установи на правах філій та відділів, музеї, що перебувають у віданні підприємств, установ, організацій, навч. закладів, в яких зберігаються музейні колекції та предмети, котрі є держ. власністю й належать до держ. частини Музей. фонду України, музеї на громад. засадах; сформувалася також мережа приват. і церк. музей. установ. Крім того, Музей. фонд України налічує понад 12 млн рухомих пам'яток усіх видів і типів, зокрема багато істор. реліквій, шедеврів нац. і світ. культури. Центр. органом держ. виконав. влади у галузі музей. справи є Міністерство культури України, однак проекти розвитку музей. галузі України й окремих її складових здійснюють і добродійні фонди та громад. організації. Так, у рамках програми «Центр розвитку музейної справи» Міжнар. фонду «Україна 3000» за підтримки Швейцар. культур. програми 2005 створ. інтернет-портал «Музейний простір». Від 2006 його підтримує громад. організація «Український центр розвитку музейної справи». Виходить ж. «Музеї України» (від 2004).

Рекомендована література

1. Біляшівський М. Наші національні скарби. К., 1918;
2. Шмит Ф. И. Исторические, этнографические и художественные музеи: Очерки истории и теории музейного дела. Х., 1919;
3. Свенціцький І. Про музеї і музейництво: Нариси і замітки. Л., 1920;
4. Український музей: Зб. Ч. 1. К., 1927;
5. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні. К., 1927;

6. Його ж. Історично-культурні заповідники та пам'ятки України. Х., 1930;
7. Свенціцький І. Музеї і книгозбірні сучасної України. Л., 1937;
8. Омельченко Ю. А. История музейного строительства на Украине: 1917–1932. К., 1972;
9. Буланый І. Т., Явтушенко І. Г. Громадські музеї України: Історія, досвід, пробл. К., 1979;
10. Мезенцева Г. Г. Музеєзнавство. К., 1980;
11. Омельченко Ю. А. Розвиток учбових музеїв. К., 1988;
12. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України: Становлення і розвиток. К., 1989;
13. Музей и власть: Сб. науч. тр. Ч. 1–2. Москва, 1991;
14. Воронова Л. М. Музей і влада: Державна політика щодо музейництва в Україні у 70–80-х рр. ХХ ст. // Вісн. Харків. академії культури. 2001. № 4;
15. Кепін Д. В. Музеєзнавство: перспективи розвитку // Пр. Центру пам'яткознавства НАНУ. 2004. № 6;
16. Маньковська Р. Розвиток сучасного музейництва в Україні // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ ст. К., 2004;
17. Піскова Е. Специфіка та основні напрями формування музейної мережі України в ХІХ – на початку ХХ ст. // Музеї України ХІХ – поч. ХХ ст. К., 2005;
18. Основи музейної справи. К., 2005;
19. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: Навч. посіб. К., 2008;
20. Доманський В. А. Музейна справа: Посіб. К., 2013.

Бібліографічний опис:

Музейна справа / Е. М. Піскова, Л. Д. Федорова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-69869>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).